

DOI <https://doi.org/10.51647/kelm.2020.6.1.35>

STAN ROZWOJU NAUKOWEGO PROBLEMÓW PRZECIWDZIAŁANIA PRZESTĘPSTWOM ZWIĄZANYM Z ZAKRESEM KORZYSTANIA Z WNĘTRZA ZIEMI

Yurii Yermakov

kandydat nauk prawnych, docent

(Kijów, Ukraina)

ORCID ID: 0000-0002-9400-0604

e-mail: tos2009@gmail.com

Adnotacja. W artykule dokonano analizy dorobku naukowego problemów przeciwdziałania przestępstwom ekologicznym i przeciwko środowisku, które są związane z zakresem korzystania z wnętrza ziemi. Przeprowadzona analiza prac naukowych wskazuje na naukowe rozwinięcie problematyki związanej z przeciwdziałaniem przestępstwom środowiskowym i przeciwko środowisku. W których trakcie ujawniono kryminalistyczne aspekty dochodzenia w sprawie przestępstw środowiskowych i przeciwko środowisku. W tych pracach autorzy zajmują się poszczególnymi zagadnieniami (sposobem popełnienia przestępstwa, osoby sprawcy) związanymi z zakresem korzystania z wnętrza ziemi, które ujawniają się tylko częściowo i w kontekście badanych prac. Dostępność szerokiej gamy publikacji naukowych na badany temat, szereg pytań pozostaje nierozwiązany i przewiduje opracowanie naukowe i dostarczenie pewnych propozycji naukowych i praktycznych w celu ich rozwiązania. Prowadzi to do konieczności kompleksowego opracowania problematyki przeciwdziałania przestępstwom w zakresie korzystania z wnętrza ziemi.

Słowa kluczowe: korzystanie z wnętrza ziemi; przeciwdziałanie przestępstwom; przestępstwa środowiskowe; przestępstwa przeciwko środowisku; sposoby popełnienia; osoba sprawca.

STATE OF SCIENTIFIC DEVELOPMENT OF PROBLEMS OF COUNTERING CRIMES RELATED TO THE FIELD OF SUBSOIL USE

Yurii Yermakov

Candidate of Law, Associate Professor,

Main Department of the National Police in Kiev (Kyiv, Ukraine)

ORCID ID: 0000-0002-9400-0604

e-mail: tos2009@gmail.com

Abstract. The article analyzes the scientific development of problems of combating environmental crimes and against the environment, which are related to the field of subsoil use. The analysis of scientific works testifies to the scientific development of problematic issues related to the fight against environmental crimes and against the environment. In the process of which the forensic aspects of the investigation of environmental crimes and against the environment are revealed. In these works, the authors address certain issues (manner of commission, identity of the offender) related to subsoil use, which are disclosed only in part and in the context of the studied works. The presence of a wide range of scientific publications on the research issue, a number of issues remain unresolved and involve scientific study and the provision of certain scientific and practical proposals to address them. This necessitates the comprehensive development of issues to combat crimes in the field of subsoil use.

Key words: subsoil use, counteraction to crimes, environmental crimes, crimes against the environment, ways of committing, person of the criminal.

СТАН НАУКОВОЇ РОЗРОБЛЕНОСТІ ПРОБЛЕМ ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИНАМ, ПОВ'ЯЗАНИМ ЗІ СФЕРОЮ НАДРОКОРИСТУВАННЯ

Юрій Єрмаков

кандидат юридичних наук, доцент,

Головне управління Національної поліції у місті Києві (Київ, Україна)

ORCID ID: 0000-0002-9400-0604

e-mail: tos2009@gmail.com

Анотація. У статі проведено аналіз наукової розробленості проблем протидії екологічним злочинам і проти довілля, які пов'язані зі сферою надрокористування. Проведений аналіз наукових праць свідчить про розробленість проблемних питань, пов'язаних із протидією екологічних злочинів і проти довілля. Розкрито криміналістичні аспекти розслідування екологічних злочинів і проти довілля. У цих працях автори торкаються окремих питань (способу вчинення, особи злочинця), пов'язаних із надрокористуванням, які розкриваються лише частково й у контексті досліджуваних робіт. Незважаючи на наявність широкого масиву наукових публікацій, низка

питань лишаються невіршеними та потребують наукового опрацювання та надання певних науково-практичних пропозицій для їх вирішення. Це зумовлює необхідність комплексної розробки проблематики протидії злочинам у сфері надрокористування.

Ключові слова: надрокористування, протидія злочинам, екологічні злочини, злочини проти довкілля, способи вчинення, особа злочинець.

Вступ. Безпека навколишнього середовища є запорукою здорового суспільства, збереження первозданної природи. Саме зазначена проблема та турбота про майбутні покоління сприяла закріпленню конституційного обов'язку – кожен зобов'язаний не заподіювати шкоду природі, культурній спадщині, відшкодувати завдані ним збитки (ст. 66 Конституції України). Сукупність об'єктів природного світу, що оточує людину, відображається на її існуванні та фізіологічному бутті, тому нині досить гостро як в Україні, так і в усьому світі стоїть питання щодо охорони природи та вжиття необхідних кримінально-правових заходів реагування до осіб, котрі посягають на охорону довкілля, в т. ч. на охорону надр як складової частини довкілля.

Основна частина. Враховуючи наведене, не безпідставно науковцями приділялася значна увага дослідженню проблемних питань протидії злочинам, пов'язаним із надрами. Більшість наукових розробок проведено у кримінологічному та кримінально-правовому аспектах. Також окремі праці українських і зарубіжних вчених присвячені вивченню криміналістичних питань розслідування злочинів у сфері надрокористування. Проблематиці протидії кримінальним правопорушенням, пов'язаним зі сферою охорони та використання надр, приділено увагу такими науковцями, як С.О. Книженко, І.І. Кравчук, О.В. Одерій, Ю.М. Туровець та ін. Утім, незважаючи на широкий масив наукових публікацій, низка питань залишаються невіршеними та потребують наукового опрацювання і надання певних науково-практичних пропозицій для їх вирішення.

Мета дослідження полягає в аналізі монографічних і наукових праць, у яких розкривалися проблемні питання протидії злочинам, пов'язаним зі сферою надрокористування.

Результати. Незважаючи на увагу наукового середовища до проблем охорони та використання надр, нині це питання залишається невизначеним, що й зумовлює необхідність визначення особливостей протидії учиненню кримінальних правопорушень, спрямованих на посягання на охорону та використання надр.

Враховуючи наведене, нами буде проведено аналіз монографічних праць, у яких розкриваються питання протидії кримінальним правопорушенням у сфері охорони та використання надр, а також іншим правопорушенням, пов'язаним із надрами, як приклад, це можуть бути «екологічні злочини» у сфері земельних і водних ресурсів тощо. Дослідження цього питання дасть можливість визначити проблеми, що не розглянуті науковцями та практиками і потребують вирішення.

Одним із перших учених, які дослідили питання надрокористування, є С.О. Книженко, котра комплексно проаналізувала криміналістичну характеристику екологічних злочинів (Книженко, 2005, 2006). Так, у її дисертаційному дослідженні криміналістичної характеристики екологічних злочинів стверджується, що незаконне видобування корисних копалин здійснюється відкритим і підземним способами (Книженко, 2005: 68) й кожне друге незаконне видобування корисних копалин вчиняється відкритим способом (Книженко, 2006: 11). У процесі дослідження злочинних груп, які вчиняють екологічні злочини, вчена зазначає, що виконавці злочину вчиняють злочинне вилучення об'єктів корисних копалин, а збувальники спеціалізуються на оптовому чи роздрібному збуті об'єктів корисних копалин (Книженко, 2005: 59-60). Також авторкою надається криміналістична класифікація екологічних злочинів, у т. ч. пов'язаних із незаконним вилученням корисних копалин (Книженко, 2005: 30).

Окрім наведеного, заслуговують на увагу рекомендації С.О. Книженко щодо проведення огляду місця злочину, пов'язаного з незаконним видобутком корисних копалин (Книженко, 2005: 147–150). Вчена розкриває низку проблемних питань, пов'язаних із незаконним видобуванням корисних копалин. Утім, у її дослідженні епізодично розглядаються криміналістичні аспекти протидії таким кримінальним правопорушенням. Аналіз проводився з урахуванням оперативного-розшукового та кримінального процесуального законодавства, яке або втратило чинність, або застаріло внаслідок реформування кримінального судочинства та правоохоронної системи загалом.

Достатньо цікавим є проведене дослідження питання взаємодії слідчого з державними органами охорони навколишнього природного середовища (Книженко, 2005: 121–125). Авторка пише про порядок направлення природоохоронними органами матеріалів щодо виявлення ознак вчинення екологічних злочинів (Книженко, 2005: 122). Окрім цього, обґрунтованою є позиція щодо залучення спеціалістів до проведення процесуальних дій (Книженко, 2005: 123). Проведена робота здійснена з урахуванням положень кримінального процесуального та іншого законодавства, яке втратило чинність. Більш того, у дисертації не розкриваються питання комплексного залучення оперативним підрозділом представників природоохоронних органів до протидії злочинам, пов'язаних із надрокористуванням, що є предметом нашого дослідження.

Також С.О. Книженко проаналізовано діяльність слідчого з виявлення й усунення причин і умов, що сприяли вчиненню екологічних злочинів (Книженко, 2005: 159–166), проте зі зміною кримінального процесуального законодавства таке положення втратило актуальність. У роботі визначено лише загальні причини й умови, які сприяють вчиненню екологічних злочинів.

Отже, дослідження С.О. Книженко становить певний науковий інтерес, зокрема в аспекті визначення осіб, причетних до вчинення екологічних злочинів, способів вчинення, взаємодії з компетентними природоохоронними органами тощо, проте аналізуються лише окремі питання, які зі зміною кримінальної процесуальної діяльності, реформування правоохоронних органів втратили свою актуальність.

М.В. Перебитюк та А.О. Паламарчук вивчали криміналістичну характеристику екологічних злочинів. З урахуванням положень Кримінального кодексу України вони визначили способи вчинення екологічних злочинів, до

яких віднесено такі, як порушення правил охорони надр, що проявляється у невиконанні правил охорони надр і вод (Паламарчук, Перебитюк, 2010: 283), забруднення або псування земель, а також знищення або пошкодження лісових масивів і територій, взятих під охорону держави (Паламарчук, Перебитюк, 2010: 284). Вчинення кримінального правопорушення таким способом може передувати незаконному видобутку надр.

Не менш важливим є питання протидії злочинам проти довкілля, які також пов'язані із надкористуванням. Ю.М. Туровець у своїй дисертації комплексно досліджував початковий етап розслідування злочинів проти довкілля (Туровець, 2012). Автором окреслено поняття криміналістичної класифікації злочинів проти довкілля та зазначається, що такі злочини можуть бути систематизовані за різними критеріями: за суб'єктивним складом; за способом злочинного посягання на природні об'єкти; за предметом злочинного посягання (Туровець, 2009: 251). Особливої уваги заслуговує дослідження питання допиту особи у процесі розслідування кримінальних правопорушень проти довкілля. Ю.М. Туровець достатньо обґрунтовано стверджує, що одним із важливих етапів підготовки до допиту є вивчення спеціальних питань. Слідчий, котрий здійснює розслідування злочинів проти довкілля, повинен мати достатньо повне уявлення про ту галузь господарської діяльності, у якій відбулося злочинне діяння. Наявність відповідних знань сприяє не тільки взаєморозумінню з допитуваними, а й спрямованості допиту, його конкретності, правильній оцінці показань, встановленню брехні або бажання приховати ті чи інші обставини, відомі допитуваному у справі (Туровець, 2011: 331–332; Туровець, 2012: 132). Безперечно, наявність у особи, котра проводить допит, спеціальних знань є запорукою професійності його проведення. Це також стосується процесу оперативно-розшукової профілактики, оперативного пошуку, документування та загалом протидії кримінальним діям у сфері охорони та використання надр.

Науковцем також визначено типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування злочинів проти довкілля (особи, які вчинили злочин, затримані правоохоронними органами, громадянами; виявлено сліди злочину, але особа, котра його вчинила, невідома; свідки-очевидці вказують на конкретних осіб, яких вони спостерігали у зв'язку із вчиненням ними злочину; має місце порушення правил охорони навколишнього природного середовища, виявлено сліди порушення, злочинці невідомі й відсутні свідки події) (Туровець, 2012: 88) та типові версії при розслідуванні злочинів проти довкілля залежно від поширеності, суб'єкта злочину та події, що відбулася (Туровець, 2012: 98). Окрім цього, у процесі дослідження криміналістичної характеристики злочинів проти довкілля Ю.М. Туровець на основі кримінально-правових і кримінологічних ознак визначив осіб, які вчиняють злочини у цій сфері: службових осіб (керівників підприємств, установ, організацій; їхніх заступників); спеціально уповноважених осіб, на яких покладено обов'язок додержання встановлених екологічних правил; інших осіб (підприємців, інших осіб (робітників, пенсіонерів, студентів, безробітних та ін.) (Туровець, 2012: 65–66). Натомість, на наше переконання, надана характеристика осіб злочинців навіть у контексті злочинів проти довкілля є не повною, а в деяких позиціях і зовсім суперечливою (наприклад, зазначення таких суб'єктів злочину, як пенсіонер, студент).

Отже, проведене дослідження має вагоме теоретичне та практичне значення у питаннях розслідування злочинів проти довкілля. Попри це, автором розкриваються лише окремі питання протидії кримінальним правопорушенням, пов'язаним із надкористуванням, такі як: класифікація злочинів, суб'єкти їх вчинення тощо. Це зумовлює необхідність поглибленого дослідження протидії злочинам у сфері охорони та використання надр.

О.В. Одерій у своїй монографії розкрив теоретичні та практичні питання розслідування злочинів проти довкілля (Одерій, 2015). Так, автором проведено аналіз криміналістичних питань розслідування цих злочинів. Зокрема, нашу увагу привертає дослідження способу (механізму) злочину проти довкілля: незаконне заволодіння ґрунтовним покривом земель або землями водного фонду (Одерій, 2015: 139), порушення встановлених правил щодо конкретних об'єктів довкілля або невжиття відповідних заходів під час ліквідації екологічного забруднення (Одерій, 2015: 143). Окрім цього, О.В. Одерій достатню увагу приділяє питанню особи злочинця, стверджуючи, що суб'єкт злочину характеризується корисливою метою (Одерій, 2015: 169) і може бути службовою особою (Одерій, 2015: 172). Наведені ознаки особи притаманні також особі злочинця, який вчиняє злочини у сфері надкористування.

П.М. Маланчук та Е.С. Рубець, досліджуючи криміналістичну характеристику злочинів проти довкілля, здійснили аналіз її елементів, зокрема характеризуючих ознак особи-злочинця, серед яких – зайняття професійною (або службовою) діяльністю (Маланчук, Рубець, 2018: 93). Також П.М. Маланчук та Е.С. Рубець аналізують й інші елементи криміналістичної характеристики злочинів проти довкілля, такі як предмет посягання, способи вчинення та приховування злочину, наслідки та слідова картина, проте ці елементи більш стосуються загальних питань кримінальних правопорушень проти довкілля; щодо надкористування, то згадані науковці це питання не досліджували.

І.І. Кравчук, розглядаючи питання криміналістичного забезпечення розкриття та розслідування кримінальних правопорушень проти довкілля, стверджує, що сутність цього забезпечення полягає у впровадженні криміналістичних знань у практику розкриття та розслідування протиправних діянь, яке здійснюється шляхом підвищення рівня професійної підготовки працівників правоохоронних органів, а також розробки нових і вже наявних положень і засобів криміналістичної техніки, тактики й методики (Кравчук, 2018: 111–112). Вказану думку підтримує У.М. Єрмакова (Єрмакова, 2020). Також І.І. Кравчук зазначає про необхідність проведення експертиз і залучення спеціалістів під час розслідування цих злочинів, що сприяє якісному виявленню їх, вилученню та фіксації слідів (Кравчук, 2018: 111–112), а також про ефективність використання спеціальних знань спеціалістів для проведення слідчих (розшукових) і негласних слідчих (розшукових) дій (Кравчук, 2018: 325). На думку Ю.М. Туровець та О.В. Кравчук, ст. 242 КПК України потребує доповнення переліку підстав, за яких слідчий або прокурор мають залучати експерта для проведення експертизи, зокрема підставою, що передбачає встановлення обставин, пов'язаних із порушеннями природоохоронного законодавства (Туровець, 2011: 811; Туровець, Кравчук, 2014: 26).

Ю.В. Кернякевич-Танасійчук, аналізуючи питання класифікації злочинів проти довкілля, стверджує, що ці злочини підлягають класифікації за територіальною ознакою їх вчинення. Зокрема, авторкою виокремлюються екологічні злочини Північно-Західного регіону, тобто незаконний видобуток бурштину, який підпадає кваліфікації за ст. 240 КК України «Порушення правил охорони або використання надр» (Кернякевич-Танасійчук, 2016: 35). Я.О. Ліховіцький, досліджуючи систему злочинів проти довкілля, зазначає, що такі злочини є самостійною групою злочинів (Ліховіцький, 2015: 168). Ю.А. Турлова у науковій статті «Система екологічних злочинів» виокремлює таку групу екологічних злочинів залежно від виду локального природного об'єкта, на який спрямоване посягання, як екологічні злочини у сфері охорони надр (ст. 240 КК України) й у сфері охорони вод (ст. 242, 243 КК України) (Турлова, 2016: 108). Також Ю.А. Турлова досліджує типологію осіб, котрі вчиняють екологічні злочини (Турлова, 2016), і виокремлює підтип злочинця – екологічного корупціонера, для якого характерне засноване на неправомірній вигоді поширення свого владного впливу у сфері охорони навколишнього природного середовища та використання природних ресурсів (Турлова, 2016: 160). На нашу думку, такий підтип характерний для сфери надрокористування.

У монографічній праці О.І. Голиш, С.М. Бортник, М.В. Стащак, В.В. Шендрик розкрили питання оперативно-розшукової протидії злочинам у сфері водокористування (Бортник та ін., 2016), у т. ч. під час видобутку водних ресурсів. Так, науковцями визначено причини й умови вчинення злочинів у сфері водокористування (Бортник та ін., 2016: 38–39), службових осіб, які вчиняють злочини у сфері водокористування (Бортник та ін., 2016: 40–41), способи вчинення злочинів (Бортник та ін., 2016: 45–49), проте більшість із визначених авторами способів пов'язані із постачанням, а не видобутком вод як надр України.

Окрему увагу у монографії приділено взаємодії слідчого та співробітника оперативного підрозділу. На основі наукових публікацій, нормативних актів визначено форми взаємодії оперативного працівника та слідчого, а також запропоновано у відомчих нормативних актах закріпити основні форми взаємодії підрозділів кримінальної поліції зі слідчими підрозділами під час протидії злочинам, пов'язаним із водокористуванням, у т. ч. пов'язаним із видобутком водних ресурсів (Бортник та ін., 2016: 82–83).

Безперечно, проведена О.І. Голишем, С.М. Бортником, М.В. Стащак, В.В. Шендриком робота має теоретичне та практичне значення з огляду на проблематику протидії досліджуваному злочину, проте дослідження проводилося з урахуванням нормативних актів, які сьогодні втратили чинність. Окрім цього, у праці розкриваються лише окремі напрями, пов'язані з видобутком водних ресурсів, і немає комплексного дослідження питань, пов'язаних із видобутком водних ресурсів як надр України.

Висновки. Аналіз наведених публікацій свідчить про наукову розробленість проблемних питань, пов'язаних із протидією екологічним злочинам, і проти довкілля. Розкрито криміналістичні аспекти розслідування екологічних злочинів і проти довкілля. Автори торкаються окремих питань (способу вчинення, особи злочинця), пов'язаних із надрокористуванням, що розкриваються лише частково й у контексті досліджуваних робіт. Це зумовлює необхідність комплексної розробки проблематики протидії злочинам у сфері надрокористування.

Список використаних джерел:

1. Голиш О.І., Бортник С.М., Стащак М.В., Шендрик В.В. Теорія і практика оперативно-розшукової протидії злочинам у сфері водокористування : монографія / за заг. наук. ред. В.В. Шендрика. Львів : Вид-во ХНУВС, 2016. 141 с.
2. Єрмакова У.М. Криміналістичне забезпечення розслідування злочинів проти довкілля. *Теорія і практика судової експертизи і криміналістики* : збірник матеріалів III Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Київ, 27 лютого 2020 р.). Київ – Маріуполь, 2020. С. 108–111.
3. Кернякевич-Танасійчук Ю.В. До питання класифікації злочинів проти довкілля. *Екологічне право України*. 2016. № 3–4. С. 31–37.
4. Книженко С.О. Криміналістична характеристика та основні положення розслідування екологічних злочинів : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Харківський національний ун-т внутрішніх справ. Харків, 2006. 19 с.
5. Книженко С.О. Криміналістична характеристика та основні положення розслідування екологічних злочинів : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Харківський національний ун-т внутрішніх справ. Харків, 2005. 207 с.
6. Кравчук І. Використання можливостей судових експертиз у межах розслідування кримінальних правопорушень проти довкілля. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 12. С. 322–326.
7. Кравчук І.І. Криміналістичне забезпечення розкриття та розслідування кримінальних правопорушень проти довкілля. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2018. Вип. 53. Т. 2. С. 109–112.
8. Ліховіцький Я.О. Система злочинів проти навколишнього природного середовища. *Актуальні проблеми держави і права*. 2015. Вип. 75. С. 162–169. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apdp_2015_75_26.
9. Маланчук П.М., Рубець Е.С. Криміналістична характеристика злочинів проти довкілля. *Правові горизонти*. 2018. Вип. 8 (21). С. 89–94.
10. Одерій О.В. Теорія і практика розслідування злочинів проти довкілля : монографія. Харків : Діса плюс, 2015. 528 с.
11. Перебитюк М.В., Паламарчук А.О. Криміналістична характеристика екологічних злочинів. *Часопис Київського університету права*. 2010. № 2. С. 282–286.
12. Турлова Ю.А. Система екологічних злочинів. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2016. Вип. 36. Т. 2. С. 103–109.
13. Турлова Ю.А. Типологія осіб, які вчиняють екологічні злочини. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2016. № 5/2. С. 156–162.
14. Туровець Ю.М. Початковий етап розслідування злочинів проти довкілля : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Ірпінь, 2012. 17 с.

15. Туровець Ю.М. Особливості використання спеціальних знань при розслідуванні злочинів проти довкілля. *Форум права*. 2011. № 3. С. 808–812. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.
16. Туровець Ю.М. Поняття криміналістичної класифікації злочинів проти довкілля. *Університетські наукові записки*. 2009. № 2. С. 247–252. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Unzap_2009_2_46.
17. Туровець Ю.М. Початковий етап розслідування злочинів проти довкілля : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Хмельницьк. ун-т упр. та права. Хмельницький, 2012. 222 с.
18. Туровець Ю.М. Тактика проведення допиту на початковому етапі розслідування злочинів проти довкілля. *Університетські наукові записки*. 2011. № 3. С. 330–336. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Unzap_2011_3_48.
19. Туровець Ю.М., Кравчук О.В. Проблеми використання спеціальних знань при розслідуванні злочинів проти довкілля в умовах дії нового кримінального процесуального законодавства України. *Криміналістичний вісник*. 2014. № 2 (22). С. 21–27. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/krvis_2014_2_5.

References:

1. Holysh O.I., Bortnyk S.M., Stashchak M.V., Shendryk V.V. Teoriia i praktyka operatyvno-rozshukovoi protydyii zlochinam u sferi vodokorystuvannia [Theory and practice of operational and investigative counteraction to crimes in the field of water use] : monohrafiia; za zah. nauk. red. V.V. Shendryka. Lviv : Vyd-vo KhNUVS, 2016. 141 p. [in Ukrainian].
2. Iermakova U.M. Kryminalistychnе zabezpechennia rozsliduvannia zlochyniv proty dovkillia. [Forensic support for the investigation of crimes against the environment.] *Teoriia i praktyka sudovoi ekspertyzy i kryminalistyky : zbirnyk materialiv III Vseukrainskoi naukovy-praktychnoi konferentsii* (m. Kyiv, 27 liutoho 2020 r.). Kyiv – Mariupol, 2020. P. 108–111 [in Ukrainian].
3. Kerniakovych-Tanasiichuk Yu.V. Do pytannia klasyfikatsii zlochyniv proty dovkillia. [On the question of classification of crimes against the environment.] *Ekolohichne pravo Ukrainy*. 2016. № 3–4. P. 31–37 [in Ukrainian].
4. Knyzhenko S.O. Kryminalistychna kharakterystyka ta osnovni polozhennia rozsliduvannia ekolohichnykh zlochyniv [Forensic characteristics and main provisions of the investigation of environmental crimes] : avtoref. dys. ... kand. yuryd. nauk: 12.00.09 / Kharkivskiy natsionalnyi un-t vnutrishnikh sprav. Kharkiv, 2006. 19 p. [in Ukrainian].
5. Knyzhenko S.O. Kryminalistychna kharakterystyka ta osnovni polozhennia rozsliduvannia ekolohichnykh zlochyniv [Forensic characteristics and main provisions of the investigation of environmental crimes] : dys. ... kand. yuryd. nauk: 12.00.09 / Kharkivskiy natsionalnyi un-t vnutrishnikh sprav. Kharkiv, 2005. 207 p. [in Ukrainian].
6. Kravchuk I. Vykorystannia mozhlyvostei sudovykh ekspertyz u mezhakh rozsliduvannia kryminalnykh pravoporushen proty dovkillia. [Using the opportunities of forensic examinations in the investigation of criminal offenses against the environment.] *Pidpriemnytstvo, hospodarstvo i pravo*. 2018. № 12. P. 322–326 [in Ukrainian].
7. Kravchuk I.I. Kryminalistychnе zabezpechennia rozkryttia ta rozsliduvannia kryminalnykh pravoporushen proty dovkillia. [Forensic support for the detection and investigation of criminal offenses against the environment.] *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Seriia "Pravo"*. b2018. Vyp. 53. T. 2. P. 109–112 [in Ukrainian].
8. Likhovitskiy Ya.O. Systema zlochyniv proty navkolyshnoho pryrodnoho seredovyshcha. [The system of crimes against the environment.] *Aktualni problemy derzhavy i prava*. 2015. Vyp. 75. P. 162–169. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apdp_2015_75_26 [in Ukrainian].
9. Malanchuk P.M., Rubets E. e. Kryminalistychna kharakterystyka zlochyniv proty dovkillia. [Forensic characterization of crimes against the environment.] *Pravovi horizonty*. 2018. Vyp. 8 (21). P. 89–94 [in Ukrainian].
10. Oderii O.V. Teoriia i praktyka rozsliduvannia zlochyniv proty dovkillia [Theory and practice of investigating crimes against the environment] : monohrafiia. Kharkiv : Disa plus, 2015. 528 p [in Ukrainian].
11. Perebytiuk M.V., Palamarchuk A.O. Kryminalistychna kharakterystyka ekolohichnykh zlochyniv. [Forensic characteristics of environmental crimes.] *Chasopys Kyivskoho universytetu prava*. 2010. № 2. P. 282–286 [in Ukrainian].
12. Turlova Yu.A. Systema ekolohichnykh zlochyniv. [The system of environmental crimes.] *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Seriia "Pravo"*. 2016. Vypusk 36. T. 2. P. 103–109 [in Ukrainian].
13. Turlova Yu.A. Typolohiia osib, yaki vchyniaut ekolohichni zlochyny. [Typology of persons who commit environmental crimes.] *Visegrad Journal on Human Rights*. 2016. № 5/2. P. 156–162 [in Ukrainian].
14. Turovets Yu.M. Pochatkovy etap rozsliduvannia zlochyniv proty dovkillia [The initial stage of the investigation of crimes against the environment] : avtoref. dys. ... kand. yuryd. nauk : 12.00.09. Irpin, 2012. 17 p. [in Ukrainian].
15. Turovets Yu.M. Osoblyvosti vykorystannia spetsialnykh znan pry rozsliduvanni zlochyniv proty dovkillia. [Features of the use of special knowledge in the investigation of crimes against the environment.] *Forum prava*. 2011. № 3. P. 808–812. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index [in Ukrainian].
16. Turovets Yu.M. Poniattia kryminalistychnoi klasyfikatsii zlochyniv proty dovkillia. [The concept of forensic classification of crimes against the environment.] *Universytetski naukovyi zapysky*. 2009. № 2. P. 247–252. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Unzap_2009_2_46 [in Ukrainian].
17. Turovets Yu.M. Pochatkovy etap rozsliduvannia zlochyniv proty dovkillia [The initial stage of the investigation of crimes against the environment]: dys. k.i.u.n. :12.00.09 / Khmelnytsk. un-t uпр. та права. Khmelnytskyi, 2012. 222 p. [in Ukrainian].
18. Turovets Yu.M. Taktyka provedennia dopytu na pochatkovomu etapi rozsliduvannia zlochyniv proty dovkillia. [Tactics of interrogation at the initial stage of investigation of crimes against the environment.] *Universytetski naukovyi zapysky*. 2011. № 3. P. 330–336. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Unzap_2011_3_48 [in Ukrainian].
19. Turovets Yu.M., Kravchuk O.V. Problemy vykorystannia spetsialnykh znan pry rozsliduvanni zlochyniv proty dovkillia v umovakh dii novoho kryminalnoho protsesualnoho zakonodavstva Ukrainy. [Problems of using special knowledge in the investigation of crimes against the environment under the new criminal procedure legislation of Ukraine.] *Kryminalistychnyi visnyk*. 2014. № 2 (22). P. 21–27. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/krvis_2014_2_5 [in Ukrainian].